

HORVÁTH CSABA

Politikai valóságértelmezések és stratégiák az 1918. őszi válságban

Bevezetés

A nemzeti, közösségi narratívákban mindig vannak olyan történelmi eseménysorok, amelyek sorsfordulóként rögzülnek a közösségi emlékezetben. A magyar történelmi emlékezet számára ilyen periódus az első világháborút lezáró időszak, a Monarchia összeomlása. Ezen időszakot az elmúlt száz év történeti elbeszélései nagyobb narratívák részeként próbálták megemésztetni. E tanulmány igyekszik kizökkenni a valahova vezető út értelmezési kényszeréből, nem az egyes narratívák megkérdőjelezésének szándéka miatt, hanem 1918 őszének a maga valóságában való vizsgálata érdekében. A végkifejlet nem írhatja teljesen felül, hogy az akkori politikai cselekvő és az akkori szemlélő számára a jövő még nyitott. A politikai szereplők vitáinak, törekvéseinek az akkori valóság szintjén történő megértését torzítja, ha egy elemzés során e nyitott jövőképet a később megtörtént események egy kiválasztott fókuszából lezárttá kerekítjük, miáltal az elemzés az eredendő ok vagy okok és a végső okozat közötti összefüggés kényszeres megtalálásának rendelődik alá.

A tanulmány fókuszába a politikai vezető pozíciójáért vívott közéleti küzdelem, és annak kontextusa, a válsághelyzet kerül. A végkifejlet perspektívájából az események történetét rögzíteni igyekvő emlékezet a politikai vezetésre irányuló pozícióharcra az utólagos siker vagy sikertelenség tudatából tekint vissza, utólag osztva ki a sikeres és sikertelen, vagy akár a jó és rossz vezető címkéjét. A visszatekintő perspektíva a jó és rossz dön-

téseket osztályozza, abból kiindulva, hogy a kudarchoz vezető út a rossz döntések következménye, míg jó döntésekkel a végki-fejlet megváltoztatható lett volna. Ez a nézőpont elhomályosítja, hogy a siker és a sikertelenség mindig kontextusfüggő, a politikai képességei mellett összefügg a megoldásra váró feladatok megoldhatóságával, és nem vesz tudomást arról, hogy nem indulhat ki azon feltételezésből, hogy mindig van jó megoldás, hogy minden probléma megoldható.¹ A tanulmány célja, hogy hozzájáruljon az 1918–1920 közötti időszak túlfutótt történelmi emlékezetének tudományos alapon való pacifikálásához.

A *politikai vita*² diskurzuselemzéséhez szükséges forrásbázis kiválasztásában három szempont volt meghatározó. (1) A politikai vezető pozíciójáért folyó küzdelemben olyan politikusok megszólalásai kerültek kiválasztásra, akik programadó szereplőként léptek fel, illetve megszólalásaikkal jelentős mértékben meghatározták a közéleti diskurzus folyását. (2) A korabeli közviták elsődleges nyilvánosságát a sajtótermékek szolgáltatták, a szerkesztőségek nemcsak tudósítottak a politikai viták tartalmáról, menetéről, hanem aktív részesei voltak az értelmezési versenynek. Úgy véljük, tárgyalt időszakunk sűrű folyamában e szerepük felértékelődött, ennek megfelelően forrásbázisunk jelentős részét a vezető közéleti lapok írásai adják. Nem lehet minden esetben egyenlőségjelet tenni a pártok és a politikai sajtótermékek közé, nem ildomos kézi vezérlésüként tekinteni a politikai lapokra, ugyanakkor a koncepciókhoz való hozzáállásuk alapján nagy bizonyossággal azonosítható preferenciájuk, szimpátiájuk.³ (3) Kizárólag egykorú megszólalások szere-

¹ SCHLETT István: Bevezetés A politikai gondolkodás története Magyarországon című trilógia készülő harmadik kötetéhez. *Századvég*, 2012/2. 12.

² SZABÓ Márton: *A diskurzív politikatudomány alapjai*. L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2003. 202–214.

³ A könnyebb nyomon követés érdekében az alábbi egyszerűsítő azonosítással élünk: a *nemzeti koncentráció* Tisza–Wekerle-programját támogató lapok a *Budapesti Hírlap* ('67-es alapon álló, a magyar szupremáciát valló napilap, főszerkesztője Rákosi Jenő), *Az Ujság* (a lap 1903-ban indult Tisza István politikai irányvonalának támogatására; főszerkesztője Gajári Ödön, egykori szabadelvű párti képviselő, Tisza szűkebb baráti körének tagja), *8 Órai Újság* (1915-től megjelenő kormánypárti közéleti bulvárlap), *Pesti Hírlap* (szabadelvű irányultságú lapként jött létre, az első világháború alatt az egyik legnagyobb

pelnek forrásként, a visszaemlékezések mellőzésre kerültek, mivel célunk a folyamat saját belső nézőpontjából való elemzése.

A politikai erőviszonyok szemléltetéséhez, elemzésünk kontextusba helyezéséhez négy jellemzőt kell kiemelni.⁴ (1) A képviselőházi erőviszonyokat az 1910-es választási eredmény határozta meg, miután a Képviselőház mandátumát a háború miatt meghosszabbították. Az 1910-es választások nagy győztese a korábbi domináns *Szabadelvű Párt* romjain megszerveződő Tisza István vezette *Nemzeti Munkapárt* volt, amely kényelmes többséggel rendelkezett a törvényhozásban (62%). (2) A választások után az ellenzék egymással is vitázó frakciókra oszlott, az időszak legjelentősebb ellenzéki pártja a függetlenségi frakciókból 1913-ban megalakult *Egyesült Negyvennyolcas és Függetlenségi Párt* volt, amely 1916-ban szétszakadt egy Apponyi Albert vezette mérsékelt és egy Károlyi Mihály vezette radikálisabb pártra. (3) A Tisza-kormány bukásával (1917. június 15.) egy sajátos politikai szituáció jött létre, ahol az egymást váltó kabinetek mögött nem állt képviselőházi többség. Wekerle Sándor miniszterelnök 1918 januárjában hozta létre a *48-as Alkotmánypártot*, amely szándéka szerint a '48-as és '67-es pártok szélesebb együttműködésének biztosított volna keretet. A pártok közötti fúzió nem jött létre, helyette a pártok fúziójának kérdése állandósult a közéleti napirendi pontok között. (4) Két parlamenten kívüli párt is volt, amely társadalmi befolyásához képest nem kapott közvetlen szerepet a parlamenti

példányszámú napilap), *Friss Újság* (a indulásakor az '48-as-'67-es szembenállást meghaladni kívánó, a háború alatt a kormányhoz lojális lap), míg az *Új Magyarország* Károlyi-féle programját támogató lapok a *Magyarország* (a Függetlenségi és 48-as Párt lapjaként indult 1893-ban, a háború alatt Károlyi Mihály irányvonalának közvetlen támogatója), *Az Est* (Miklós Andor által 1910-ben indított politizáló bulvárlap, a korszak egyik legnépszerűbb, legnagyobb példányszámú, a háború alatt kormánykritikát is felvállaló lapja), *Pesti Napló* (1850-ben alapított lap, tárgyalt időszakunkban Hatvany Lajos irányítja; erős irodalmi profilú, 1918-ban Károlyit támogató lap), *Világ* (a polgári radikálisok Jászi Oszkár által irányított lapja), *Népszava* (a Magyarországi Szociáldemokrata Párt hivatalos lapja).

⁴ A pártviszonyokhoz lásd BOROS Zsuzsanna–SZABÓ Dániel: *Parlamentarizmus Magyarországon 1867–1918*. Korona Kiadó, Budapest, 1999. 55–64., 148–150.; a belpolitikai változások áttekintéséhez lásd HAJDU Tibor–POLLMANN Ferenc: *A régi Magyarország utolsó háborúja 1914–1918*. Osiris Kiadó, Budapest, 2014.

vitákban, a tömegpártként működő és a háború elhúzódásával párhuzamosan erősödő *Magyarországi Szociáldemokrata Párt*, valamint a közéleti vitákban aktív, Jászi Oszkár vezette *Polgári Radikális Párt*. E pártok a parlamenti erők közül a közéleti vitákban a Károlyi vezette függetlenségiiekhez álltak közel.

A válsághelyzet

A válság és a politikai vezetés összefüggéseit feltáró szakirodalom három kritérium mentén definiálja a válsághelyzeteket, amelyben a *fenyegetés* a politika tétjének növekedését, a *sürgősség* a gyors cselekvés fontosságát, míg a *bizonytalanság* olyan kiszámíthatatlan helyzetet jelöl, amelyben a feltételek ismeretlensége miatt nem lehet előrejelzéseket tenni.⁵

Az 1918. őszi válság egyik sajátossága, hogy már a kiinduló állapota is rendkívüli állapotnak tekinthető. Az elhúzódó háború adta keretben a bizonytalanság a rendkívüli helyzetre való tekintettel nem képes bizonyos szint alá csökkenni, a politikai vezetés külső hatástól való függése okán a rendkívüli állapot megőrzésének feladata éppúgy politikai akarattá válik, mint a függésből való kiszabadulás. A két ellentétes törekvés között meglévő ellentmondás olykor látszólagossá válik, olykor pedig a politikai küzdelem fősodrába kerül. A háború elején kialakuló külső kényszer szülte politikai fegyvernynyugvás fokozatosan megszűnik, majd komoly belpolitikai küzdelem alakul ki a választójogi kérdés körül, amelynek során kormányváltásokra kerül sor.⁶ A háború okozta általános bizonytalanságot fokozza az elhúzódó belpolitikai küzdelem, ugyanakkor ez a típusú válsághelyzet a politikai mindennapok részeként funkcionál, nem értelmeződik mindent fenyegető egzisztenciális veszedelemként.

⁵ KÖRÖSÉNYI András–ILLÉS Gábor–METZ Rudolf: A politikai vezetők szerepe válsághelyzetekben: fogalmi-elméleti keret és kutatási kérdések. In: KÖRÖSÉNYI András (szerk.): *Viharban kormányozni: Politikai vezetők válsághelyzetekben*. MTA TK PTI, Budapest, 2017. 12–14.

⁶ VARGA Lajos: *Kormányok, pártok és a választójog Magyarországon. 1916–1918*. Napvilág Kiadó, Budapest, 2004.

A válsághelyeztetel kapcsolatban az elsődleges kérdés, hogy milyen esemény hatására, mikor jön el az a pillanat, amely kizökkenti a meglévő állapot bizonytalansági szintjét. Ennek megvilágításához a válsághelyzetet értelmezett helyzetnek kell tekinteni. A lezajló külső és belső események elsődleges értelmezési terét a mindenkori politikai nyilvánosság adja. Az egyes politikusi beszédek, a kialakuló politikai viták a politikai-közéleti lapokban értelmeződnek azáltal, hogy a politikai lapok részt vesznek a jelentésadási versenyben, emiatt e térben kell beazonosítani a változást.

Kiindulópontunkhoz a politikatudomány eszköztárához fordulunk segítségül, eszerint válsághelyzetek során megváltoznak a politikai vezetés és döntés feltételei. Körösenyi–Illés–Metz alapján e változások az alábbiakban összegezhetők. (1) A bizonytalanság (kontingencia) növekedése és ártérteleződése figyelhető meg, amely során a szabályok érvényüket veszítik, a konvenciók felbomlanak. (2) Az idő felgyorsulása miatt a politikai cselekvők „tapasztalati tere” eltávolodik „várakozási horizontjuktól”, a viszonylagos kontinuitás helyébe a diszkontinuitás lép. (3) A tét hirtelen és drámai mértékben növekszik meg. (4) Kialakul vagy növekszik a politikai instabilitás. (5) A régi és az új paradigma között a cselekvések önkényessége növekszik.⁷ E kritériumok segítségével leírhatóvá tehető a változás.

Az első, amit megkísérélhetünk beazonosítani, az a fenyegető válságérzet hiánya, azon állapot, amelyben még nincs észlelt válság.⁸ Az augusztusi–szeptember közepi időszak politikusi beszédeinek elemzése során az első szembeötlő jel, hogy a politikai üzenetekben, tartalmakban nem érzékeljük az idő felgyorsulását, az időhiánytól való félelemnek nincs nyoma.⁹ Szintén

⁷ KÖRÖSENYI András: I. m. 266–269.

⁸ Az 1918-as közhangulatról lásd BERTÉNYI Iván: A tragédia előszele? A budapesti sajtó Magyarország sorsáról 1918 tavaszán. *Kisebbségkutatás*, 2008/3. 475–503.

⁹ TISZA István: Mi a teendő? (1. rész) *Igazmondó*, 1918. augusztus 8.; TISZA István: Mi a teendő? (2. rész) *Igazmondó*, 1918. augusztus 14. TISZA István: Mi a teendő? (3. rész) *Igazmondó*, 1918. augusztus 21.; KÁROLYI Mihály: Nyílt levél a ceglédi választókhoz. *Magyarország*, 1918. szeptember 8.; JÁSZI Oszkár: Becsületet választójog nélkül nincs világbeke. *Világ*, 1918. szeptember 8.; BATTHYÁNY Tivadar nyílt levele. *Magyarország*, 1918. szeptember 6.

árulkodó, hogy nem érzékeltetnek a szereplők a közösség életében a korábbi időszakhoz képest bekövetkező drámai változást. A szeptember eleji lapok szemléje alapján a legfontosabb kérdések a következők: Lengyelország a Habsburg-jogar alatt csatlakozzon a Monarchiához, vagy váljon önálló országgá,¹⁰ a *Budapesti Hírlap*ban Bosznia Magyarországhoz való kapcsolásának jogossága mellett érvelnek,¹¹ az ellenzéki Magyarország az ország helyzetét és lehetőségeit mérlegelve megállapítja, hogy „[a] háború bebizonyította nemcsak azt, hogy erősek vagyunk, hanem azt is, hogy gazdagok lehetünk. A háború bebizonyította, hogy a magyar állami önállóság és függetlenség nemcsak magyar nemzeti érdek, hanem dinasztikus érdek is.”¹² A konvenciók változatlanosságát mutatja, hogy a belpolitika kérdésében a kormány összetételével kapcsolatos *koncentrációs, fűziós kérdések* vannak napirenden.

A válság kibontakozása leginkább egymásra épülő hatások láncolatának tűnik. Az antant katonai fölényének kibontakozása, a német kormányválság, az osztrák belpolitikai válság önmagában még nem mozdítják ki a bizonytalanság szintjét. Az elmozdulás leginkább a Monarchia külügyminiszterének béketapogatózására az antant által adott egyértelmű és nyers visszautasításban érhető tetten. Önmagában a válasz nem okozott sokkot, helyette dinamizálta a béke kérdésében a közbeszédet, politikai állásponttól függő politikai magyarázatok, értelmezések születtek, amelyek egymással rivalizáló értelmezésekként a politikai küzdelem eszközeivé váltak.

A *Budapesti Hírlap* ebben korábbi véleményét látta igazoltnak, miszerint e válasz elsősorban a pacifista szólamok elhallgatását eredményezheti, mivel egyértelművé vált, hogy az antant a központi hatalmak összetörését tűzte ki célul, így az antanttól kérhető kompromisszumos béke ábrándja lelepleződött,¹³ a bírálatból jócskán jut az e politikai üzenetet leginkább

¹⁰ Lengyelország. *Budapesti Hírlap*, 1918. szeptember 1.; A lengyel kérdés. *Pesti Hírlap*, 1918. szeptember 5.; A lengyel probléma. *Az Ujság*, 1918. szeptember 6.

¹¹ Bosznia és Halomföldre. *Budapesti Hírlap*, 1918. szeptember 4.

¹² Mi lesz velünk? *Magyarország*, 1918. szeptember 5.

¹³ Amerika üzenete. *Budapesti Hírlap*, 1918. szeptember 19.

megtestesítő Károlyinak személyesen is.¹⁴ Ezzel szemben a *Magyarország* a sikertelen kísérlethez a kurzus hiteltelenségét társítja, azon az alapon bírálja a jegyzéket, hogy hiteles ajánlatot csak hiteles politikusok tehetnek, amihez új kurzusra van szükség.¹⁵ A jegyzék visszautasítását követően fellángol az értelmezési vita arról, hogy van-e válság. Az értelmezések itt is ellentétes előjelekkel mozognak, de lényegüket tekintve a közbeszédben napirendre kerül általuk magának a válságnak a kérdése, aminek következtében egyértelműen a közbeszéd részévé válik a kérdésről való diskurzus.¹⁶

Az események sűrűsödése Bulgária összeomlásával veszi kezdetét. Bulgária kapitulációja több jelentéstartalommal is telítődik. Jelenti a megnövekvő katonai kihívást, tehernövekedést; jelenti egy szövetséges elvesztését, és megmutatja az ellenség hozzáállását a veszteshez, azáltal, hogy a fegyverszünetet kérő Bulgáriát az antant teljes kapitulációra kényszeríti. Természetesen az események értelmezése nagy eltéréseket mutat, de a politikai szereplők között uralkodóvá válik a kíváncsúnak tartott politikai cselekvésről szóló politikai vita. Miben érhető tetten-e vitákban a válsághelyzet szintjének növekedése? (1) Növekszik a tét. A közbeszéd részévé válik, hogy rendkívüli idők közelednek: „Önvédelmi harcunk súlyos éveinek legnehezebb napjaihoz érkezünk.”;¹⁷ „Messze délen a bolgár gát átszakadt.”;¹⁸ „Az ország szekere szörnyű meredek szélén, soha sem álmódott szakadékok fölött robog.”¹⁹ (2) Sürgetőbbé válik a cse-

¹⁴ Burián gróf békéje. *Budapesti Hírlap*, 1918. szeptember 18.

¹⁵ Rossz lélektani pillanat. *Magyarország*, 1918. szeptember 18. – Hasonló értelmezéssel él az ellenzéki hangvételű sajtó; néhány példa: *Rossz úton. Népszava*, 1918. szeptember 17.; *Mi lesz? Népszava*, 1918. szeptember 18.; Jászai Oszkár: A reálpolitika csődjé. *Világ*, 1918. szeptember 22.

¹⁶ A válságot valóságnak láttató cikkek: *Hogy van-e válság. Az Est*, 1918. szeptember 18.; *Bonyolódik a válság. Világ*, 1918. szeptember 18.; A magyar belpolitika. *Népszava*, 1918. szeptember 17. – A válságot elutasító cikkek: *Válsághírek. 8 Órai Újság*, 1918. szeptember 19.; *Ég a világ. Válsághírek – válság nélkül. 8 Órai Újság*, 1918. szeptember 21.; *Álhírek a kormányválságról. Friss Újság*, 1918. szeptember 21.

¹⁷ *8 Órai Újság*, 1918. szeptember 28.

¹⁸ Biró Lajos: A helyzet. *Világ*, 1918. szeptember 28.

¹⁹ *Friss Újság*, 1918. október 2.

lekvés: „Az órákat és a perceket kell megragadnunk; az elillanó másodpercekbe kell belekapaszkodnunk, hogy a cselekvésünk elég gyors legyen.”;²⁰ „Mindenki érzi a végéhez közeledünk.”;²¹ „A mai nehéz időben, amidőn minden nap egy esztendőt jelent a fejlődésben, kíséreljük meg egy pillantást vetni Magyarország jövőjére”.²² (3) Növekszik a bizonytalanság. A politikai célok kijelölésekor a bizonytalanság és annak felszámolása kerül fókuszba. Miközben a bizonytalanság szintjének csökkentése evidens minden szereplőnél, ennek módjáról jelentősen eltérő vélemények ütköznek.

A kormányhoz közeli beszédmód az összefogás és az erős belső front létrehozásának szükségességét emeli ki: „a legfontosabb feladat, hogy minden becsületes magyar ember összefogjon és hogy erős katonai front mellett erős politikai front is létesüljön”;²³ „Térden állva nem lehet békét kérni, ez a tanulság domborodik ki a bolgár politikai fordulat első napjainak lefolyásából”.²⁴ Az ellenzéki megközelítés szerint a bizonytalanság csökkentése csak a politika vezetésében és tartalmában történő változások függvényeként valósulhat meg: „Ennek a parlamentnek nincsen joga ahhoz, hogy önmagából kormányzó többséget teremtsen, Parlamenti többség alakítására csak maga a nemzet hivatott is, illetékes is.”;²⁵ „Olyan emberekre van szükség, akik legkevesbé gyűlöletesek ellenségeink előtt, olyanokra, akik eddig is a békekötés- és megértés hívei és apostolai voltak.”;²⁶ „A kérdés az: át tud-e alakulni Magyarország a maga erejéből demokratikus, nemzetiségeinek minden jogot biztosító állammá vagy sem.”²⁷

²⁰ BIRÓ Lajos: A helyzet. *Világ*, 1918. szeptember 28.

²¹ Lázás remegés. *Népszava*, 1918. október 1.

²² Magyarország jövője. *Népszava*, 1918. október 4.

²³ *Budapesti Hírlap*, 1918. október 1.

²⁴ Térden állva. *8 Órai Újság*, 1918. október 1.

²⁵ Fúziós vajúdasok. *Magyarország*, 1918. szeptember 27.

²⁶ Ne vesztegessük az időt! *Magyarország*, 1918. október 1.

²⁷ Merre visz az út. *Népszava*, 1918. október 5.

Politikai kérdések napirendje

Október elején a bizonytalanság növekedésével párhuzamosan a politikai szereplők legfontosabb tevékenysége a válságjelenségek értelmezése, valamint a válság megoldásához szükséges cselekvési stratégia megalkotása. Ahhoz, hogy e stratégiákat vizsgálhatóvá tegyük, látnunk kell, hogy milyen kérdések uralták a politikai napirendet e hetekben. A vázolt kérdések időszakunkban összesűrűsödtek, így szétválasztásuk nyilvánvalóan önkényes, ugyanakkor az érthetőség és értelmezhetőség megkönnyítése miatt indokolt megoldásnak tűnik.

Elsőként a *béke kérdése*re tekintve megállapítható, hogy nem új keletű napirendről van szó, hiszen az egész háború alatt jelen van a közbeszédben mint elkerülhetetlenül, ugyanakkor megjósolhatatlan időben bekövetkező végpont. Burián külügyminiszeri jegyzékétől számítva azonban elérhető, közelgő eseménnyé válik. A békekötés körül kialakuló vita ellenpontjai a békekötéshez szükséges feltételek megítélése körül alakulnak ki. A két legfontosabb ellentét a Németországgal való közös béke vagy a tőle független különbéke megítélésében, valamint a demokratikus változtatásokkal történő összekapcsolásának kérdésében öltött testet. Ugyanakkor azt ki kell emelni, hogy eltérő stratégiával ugyan, de minden politikai szereplő elérhetőnek, teljesen reálisnak tekintett egy *tisztességes békét*.²⁸ Magyarország háború utáni szerepét illetően mindenki egyetértett abban, hogy megkerülhetetlen tényező marad az ország. Saját forgatókönyvük sikerének esetére nem hogy jelentős területi veszteséggel nem számoltak, de még presztízavesztéssel sem nagyon.²⁹

²⁸ Az 1918. októberi 6-i lapok a fegyverszüneti ajánlatunkkal kapcsolatban gyakorlatilag egyöntetűen ezt a jövőképet képviselték.

²⁹ „[...] a föderális alapra helyezkedő Ausztriának ezentúl a független magyar állam lesz a patrónusa. Mi vesszük át a vezetést amaz országok között, amelyeknek élén Habsburg-korona ragyog. E hivatásunk teljesítése egyértelmű azzal az európai szükségességgel, hogy az önálló Magyarországnak kell fenntartani az egyensúlyt a szlávság között és a Balkánon.” *8 Órai Újság*, 1918. október 19.

A békével szoros összefüggésben alakult a *wilsoni elveknek* és az *önrendelkezési jognak* a kérdése. A *wilsoni elvek* meghirdetésüktől kezdve megosztó politikai témát kínáltak. A hazai politikumban egyszerre voltak jelen a Wilson pontjait reális politikai programnak tartók, és az azt irreálisnak tekintők és elutasítók. Az események alakulásával a kimerülő félben lévő, és a vereség lehetőségével számolni kénytelen központi hatalmak politikai közvéleményében egyre inkább a wilsoni program nyújtotta a legkisebb rossz kimenetelének esélyét, és jelentett ezáltal egyre vonzóbb alternatívát, a közvéleményben uralkodóvá vált annak óhaja, hogy a háborút lezáró politikai döntésekre valóban jelentős befolyása legyen az amerikai elnöknek. E kérdéskörben egy nagyon sajátos definíciós küzdelem alakult ki a magyar politikai közvéleményben, amely során a *wilsoni elvek* akár le is váltak alkotójának aktuális politikai tevékenységéről, megnyilvánulásairól, és önálló értelmezést nyertek.³⁰ A politikai szereplők között elsősorban abban alakult ki egyetértés, hogy a *wilsoni elvek* alapján álló önrendelkezési jog nem mond, illetve nem mondhat ellent Magyarországnak integritásának.

A harmadik kérdés az ország *államjogi helyzete*. A kérdés a régi közjogi ellentétek mentén állandó témaként volt jelen, jelentőséget és önmagán túlmutató aktualitást azonban az Ausztriában lezajló események tükrében kap, amely során az államberendezkedés reformjáról meginduló diskurzus, és a nemzetiségi politikai képviselők önállósodása egyre inkább a szétbomlás reális forgatókönyveként tudatosul a hazai politikum számára. Ebben az összefüggésben a perszónálunióval megvalósuló közjogi változás legfontosabbika az önálló külképviselet megteremtése volt. Az október eleji események hatása

³⁰ Fegyverszünetet és békétárgyalást indítványozunk Wilson pontjai alapján. *Budapesti Hírlap*, 1918. október 6.; Fegyverszünetet és békétárgyalást ajánlunk Wilsonnak. *Pesti Hírlap*, 1918. október 6.; Kováts Gyula: Wilson békepontjai. *Budapesti Hírlap*, 1918. október 8.; Wilson nem akarja feldarabolni a monarchiát. *Pesti Napló*, 1918. október 12.; Az önrendelkezési jog nem érinteti Magyarország területi integritását, nem jelenthet autonómiát. A rejtelmes jelszó. *Pesti Hírlap*, 1918. október 15.; Az önrendelkezési jog csak akkor fogadható el, ha az kizárólag az egész nemzetre vonatkozik. Rovás. *Az Ujság*, 1918. október 10.

alatt a perszónálunió mindenki által elfogadottá vált, érzelmileg telített hangsúlybeli eltérések a perszónálunió azonnali megvalósítását hirdető, illetve azok között alakult ki, akik ennek a kérdésnek a rendezését a hagyományos menetrendben képzelték el.

A negyedik a *demokrácia és a választójog* kérdése. Több mint egy éven keresztül volt e kérdés a belpolitika legfontosabb napirendi pontja, és jól jelzi a kialakult megoldás féloldalasságát, a Wekerle-féle választójog ellenzéki elutasíttóságát, hogy a kialakult válsághelyzetben szimbolikus ügyként került ismételt napirendre. A kérdés a kormányzat ódzkodása ellenére újra a viták homlokterébe került, az ellenzék megkerülhetetlen fundamentumként tekintett rá, amely nélkül sem külső, sem belső kibontakozás nem lehetséges.

Az ötödik, a *nemzetiségi kérdés* sajátos helyet foglalt el a politikai napirendek között. A magyar politika alapállását talán az mutatja leginkább, hogy e kérdés rendezését elsősorban a demokratikus jogkiterjesztés eredményeként képzelték megoldhatónak. Ebben a kontextusban a nemzetiségi probléma a magyar államiság keretein belül az államiság kérdésének megbolygatása nélkül oldható meg a jogosnak tekintett nemzetiségi kérések akceptálása révén.³¹ Ez a témakezelés 1918 őszén lehetetlenné tette az önrendelkezési jogban kialakított magyar és nemzetiségi értelmezések közötti definíciós különbség diskurzusba emelését. A probléma leegyszerűsítő kezelése olykor egyszerűen külső hatásoknak vagy tudatos lázításnak azonosította a probléma gyökerét.³²

A fenti napirendi pontok mentén, de gyakorlatilag önálló politikai témaként zajlott a *koncentrációs válság*, amely lényegét tekintve kormányválságként írható le. Az őszi koncentrációs válság tekinthető egy elhúzódó kormányválság utolsó fejeze-

³¹ A nemzetiségi kérdés kiegyezéskori dilemmájához: SZARKA László: Az államegység és a nemzetiségi jogegyenlőség dilemmái. Az 1867. évi kiegyezés nemzetiségpolitikai következményeinek történetéhez. *Kisebbségkutatás*, 2017/3. 7–33.

³² Mit akarnak a csehek? *Friss Újság*, 1918. október 3.; Csehek és magyarok. *Budapesti Hírlap*, 1918. október 4.; Károlyi és a nemzetiségek. *8 Órai Újság*, 1918. október 10.

tének, amely a háborús Tisza-kabinet bukásához vezető bel-politikai küzdelmekkel indult, majd változó intenzitással végig követte a parlamenti kisebbséggel a háta mögött kormányzó kabinetek, az Esterházy-, majd a Wekerle-kormány tevékenységét. A koncentráció a választójogi kérdésben a kormány és a parlamenti többséget maga mögött tudó munkapárti frakció között kialakult kompromisszumnak a továbbgondolása a kormányzat mögötti parlamenti többség kialakítása érdekében, melytől Wekerle a politikai vezetéshez szükséges stabilitást remélt. Wekerle és Tisza egy új kormánytöbbség előkészítésébe kezdett, melynek részeként hangsúlyossá válik, hogy az elhúzódó háborúban erre az új többségre a nemzet érdekében, a kormány pozíciójának megerősítése miatt van szükség. Az a sajátos helyzet alakul ki, hogy amikor a válsághelyzet megérkezik, akkor a kormány stabilitásának kérdése már napirenden van, és rövid időn belül a politikai küzdelem egyik legfelkapottabb témájává válik. A *koncentráció* kérdésébe sűrűsödik a politikai vezetésért zajló küzdelem.³³

Az egyes politikai csoportok közötti küzdelemben két, markánsabban elkülöníthető politikai program bontakozik ki. Bár a politikai szereplők száma ennél nagyobb, de azt láthatjuk, hogy a politikai szereplők végeredményben e programokhoz képest határozzák meg helyzetüket, ebből következik, hogy a politikai vezetésért, a cselekvő pozíciójáért folytatott küzdelemben kiemelhetjük ezek jelentőségét. E két koncepciót a tanulmányban a *nemzeti koncentráció* és az *új Magyarország* koncepciójaként azonosítjuk.

Mindkét koncepcióhoz egy elemzői szempontból kiemelhető kezdőpontot társítunk, a *nemzeti koncentráció* esetében Tisza István *Mi a teendő?* címmel közölt írását,³⁴ az *új Magyarország*-

³³ A koncentráció a kormánypárti-munkapárti sajtóban az *egység és széthúzás* kérdéseként uralta a napirendet, melynek hatása az emlékeztetirodalom mellett a történeti feldolgozásokban is tetten érhető. Figyelembe kell azonban venni, hogy a politikai célként kitűzött nemzeti egység mint politikai konszenzus konfliktuson alapszik, és kizárására épül. Vessd össze KÖRÖSENYI András: A konfliktus és konszenzus paradoxona. In: Uó: *Vezér és demokrácia. Politikaelméleti tanulmányok*. L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2005. 63–103.

³⁴ TISZA István: *Mi a teendő?* (1–3.) I. m.

koncepcióhoz pedig Károlyi Mihály ceglédi választókhoz írt nyílt levelét.³⁵ Tudatosítani illik, hogy nem a semmiből érkeznek e politikai koncepciók, előzményeik visszanyúlnak korábbi évek politikai küzdelmeibe, de a kialakuló őszi válsághelyzet utólagosan kiemeli ezen írásokba foglalt mondanók erősségét.

Rivális politikai koncepciók

Tisza István 1918 augusztusában *Mi a teendő?* címmel három részből álló sorozatot közölt az *Igazmondó* hasábjain, amely programadó írásnak tekinthető.³⁶ A választójogi vita lezárultával ismételten napirendre került a parlamenti kisebbséggel a háta mögött kormányzó Wekerle és a parlamenti többséget vezető Tisza kézfogója, melyre jó alapot szolgáltatott, hogy a miniszterelnök a választójog kérdésében Tiszának tett kedvezményeket.³⁷

Tisza írásának egyik legfontosabb motívuma a háborúban való kitartásnak és a csüggedésnek a középpontba állítása. Minden olyan cselekményt a veszedelemben forgó haza elleni bűnnek jelöl, amely a háterszág áldozatkészségének fenntartását nehezíti, általánosságban ilyen cselekedetnek tekint mindent, ami „visszavonást kelt a hazában, feléleszti az ellentéteket, a pártok közötti gyűlölséget”.³⁸ E megkülönböztető eljárással élesen szembeállítja saját politikai táborát, amely kormányon és ellenzékből is teljesítette politikai kötelességét, valamint az ellenzéket, amely a nemzeti érdeknek nem volt képes alárendelni pártérdekeit. Miközben a munkapárt „minden mást félre téve, erejének teljes megfeszítésével rajta volt, hogy mindenütt,

³⁵ KÁROLYI Mihály: Nyílt levél a ceglédi választókhoz. *Magyarország*, 1918. szeptember 8.

³⁶ Tisza István írásait az alábbi helyekről idézem: TISZA István: *Mi a teendő?* (1.) I. m.; Ne hallgassunk a kishitűség szavára. Tisza István gróf cikke. *Budapesti Hírlap*, 1918. augusztus 9.; TISZA István: *Mi a teendő?* (2.) I. m.; A magyar történelem szégyenteljes időszaka. Tisza István gróf cikke. – A fűző kérdése. *Budapesti Hírlap*, 1918. augusztus 15.; TISZA István: *Mi a teendő?* (3.). I. m. Akik hazudnak és rágalmaznak bennünket. – Tisza István gróf cikke. *Budapesti Hírlap*, 1918. augusztus 22.

³⁷ VARGA Lajos: I. m.

³⁸ TISZA István: *Mi a teendő?* (1.) I. m.

minden téren előmozdítsa a győzelmet és növelje a nemzet harci erejét és hogy ezt az elszántságot, ezt a fokozott áldozatkészséget és tetterőt ébren tartsa a nemzetben. Amelyik percben ellenfeleink jutottak kormányra mindez merőben megváltozott.”³⁹

A munkapárt és politikai ellenfelei közötti minőségi különbség érzékeltetésének céljából a koalíciós kormányzat éles kritikájának legfőbb vezérfonalává teszi, hogy az új kormány felelőtlenül élt a rábízott hatalommal, megbocsáthatatlannak nevezi, hogy „lerontották a háborús nagy időkhöz méltó hangulatot”, a munkapárti kormány lemondását követő hónapokat *a magyar történelem egyik szeggyenteljes időszakának* nevezi.⁴⁰ A felelősségteljes politikai szereplő alakjának alátámasztására a választójogi kérdésben kialakult végső megoldást a munkapárt kompromisszumkészségének tulajdonítja. Eszerint pártja engedményeket tett, hogy mérsékelje a veszélyesen radikális választójogot, és megmentse a nemzet sorsára való befolyásból és hatalomból az értelmesebb magyar néprétegeknek annyit, amennyit lehetséges.⁴¹ Együttal a választójogi kérdésben kialakult kompromisszum az ebben részt vevők közötti együttműködést megalapozó lépés, amely olyan erők között történhet meg, akik a háborúval járó kötelességeket saját pártérdekük elé tudták helyezni.

Tisza elbeszélésében a munkapárt jelenik meg a kompromisszumkereső politikai szereplőként, amely még a vele szemben ellenséges pártoknak is önzetlenül ajánlja fel az együttműködés lehetőségét. A kompromisszumot elutasító politikai táborban két csoportot azonosít, megjelöli azokat, akik már korábban pártérdekeik mentén cserben hagyták a nemzetet (Károlyiék), éppen ezért tőlük nem is várt együttműködést. Valamint azokat, akik „arra lettek volna hivatva, hogy a magyar hazafiak vállvetett munkájában képességeikhez méltó részt vegyenek”, akik a munkapárttal való megállapodásban szerepet kellett volna vigyenek, de pártérdekeik szempontja hazafiúi belátásuknál erősebbnek bizonyult (Apponyi, Andrássy).

³⁹ TISZA István: Mi a teendő? (2.) I. m.

⁴⁰ Uo.

⁴¹ Uo.

A felelőtlen, pártérdekeket követő, kompromisszumot elutasító politikusokkal szemben Tisza a munkapártot a kötelességteljesítő erőként jelöli meg, amely párt akár kormányon, akár ellenzékben legfontosabb feladatának tartja a belső békén és a haza megmentésén ügyködő kormány támogatását, addig a pontig, ameddig e kormány az élet-halál harcot vívó nemzet érdekeit szolgálja.⁴²

Tisza cikksorozatának harmadik részében a béke kérdése kerül központi helyre. Politikai prioritásként összekapcsolja a békét és a háborús kitartást: „Ki kell állanunk tovább, egészen a végleges győzelemig e rettentő háború csatáinak összes borzalmait és a háborúval járó gazdasági megpróbáltatással is kell megbirkóznunk. Mentül keményebb elszántsággal, mentül erősebb lélekkel állja ki a nemzet ezt a testi-lelki szenvedést, annál rövidebb ideig fog az tartani; annál hamarabb élvezheti a nemzet a béke áldásait.”⁴³ A leendő béke legnagyobb ellensége az a politikai beszéd, amely a béke aktuális esélyéről olyan elérhető realitásként beszél, amely a békeszándék hiánya miatt nem következik be. E beszédmód leginkább Károlyi pacifista politikai kommunikációjával azonosítható. Tisza e pacifista politikával azonosítja politikai ellentáborát, amelyben a politikai ellenfél által közölt politikai tartalom, a békebeszéd tudatos politikai hazugságként jelenik meg: „Tudatos valótlanosság és ámitás minden szavuk.” Tisza szerint e politika több tényező miatt is veszedelmes, kikezdi a nemzet erkölcsi erejét, összeomlásunk reményét kelti ellenségeinkben, ezáltal fokozza későbbi véraldozatainkat, a háborúban való felelősségünk hangoztatásával ránk zúditja a világ közvéleményét, összességében a béke lehetősége kerül általa veszélybe.

A politikai ellenfél e szövegben a nemzet ellen tudatosan tevékenykedő belső ellenségként jelenik meg, Tisza a politikai szereplők számára két választási lehetőségre szűkíti a mozgásteret: az egyik oldalon vannak a becsületes magyar emberek, akik egyesülnek a haza védelmében, valamint vannak a nem becsületesek, akik a nemzet rovására saját önző előnyüket keresik,

⁴² Uo.

⁴³ TISZA István: Mi a teendő? (3.) I. m.

akik akarva, nem akarva, az ellenség szövetségesei. A politikai szereplőknek dönteniük kell, hogy ki mellé állnak, a *becsületes magyarok* vagy a *gyászmagyarok* mellé, ez a választás a hazához való hűség kérdésén múlik. A tét súlyosságát kiemelő az ausztriai helyzetet értékelve szembeállítja Magyarországot, ahol a hűség a nem magyar ajkú polgárok esetében szilárd, és Ausztriát, ahol látható a csehek mindent felülmúló „arcátlan hazaárulása és aspirációja”, és ahol láthatóvá vált az osztrák állam egész létét fenyegető veszedelem. A legfontosabb feladat az igaz, hű magyarok összefogásával visszatartani „az első háborús évek magasabb, nemesebb, tisztultabb látókörébe”.⁴⁴

Tisza írását elemezve az alábbi célkitűzéseket emelhetjük ki: (1) megerősíti a munkapárti politika érvényességét, (2) kijelöli a politikai cselekvésben részt vevők körét, (3) politikai ellenfeleit hitelteleníti, politikai véleményüket érvényteleníti, (4) meghatározza a prioritásokat. Tisza programcikke egy jól körülhatárolható politikai koncepció alapját teremti meg. A mindent felíró prioritást a harckészség megőrzésében jelöli ki, értelmezése szerint Magyarország (és a Monarchia) készen áll a békére, de mivel a béke jelenleg nem a központi hatalmak akaratától függ, hanem ellenségein múlik, ezért az ország egy olyan kényszerpályán mozog, amelyről nem lehet és nem is szabad kilépni. A fölénybe került antant irányába minden olyan kísérlet, amely békeakaratot közvetít, a Monarchia gyengülését teszi nyilvánvalóvá, ami lehetetlenné tesz egy kompromisszumos békét, egyúttal növeli az ellenség elszántságát. Tisza a politikai szereplők jól körülhatárolható csoportja számára az erők koncentrálását jelöli ki prioritásként, melynek magja a kormánypárt és a parlamenti többséget adó munkapárt között megszületett kompromisszum. Üzenetében nem egy új, szélesebb kompromisszum megalkotását jelöli ki feladatul, hanem a meglévő kompromisszum elfogadását, az ahhoz való csatlakozást ajánlja fel, ami egyben azt jelentené, hogy a belpolitikai kérdéseket a háború hátralévő idejére leveszik a politikai napirendről.

⁴⁴ Uo.

Tisza koncepciójában az érvényteleníteni szándékozott ellenfél Károlyi Mihály és az ő politikája. Károlyi a ceglédi választóknak írt nyílt levelében üzeni meg politikai koncepcióját, amely egyértelmű konfrontációt vállal Tisza cikksorozatával szemben.⁴⁵ A háború további menetét illető kérdésben Károlyi önmaga igazolásaként visszautal egy évvel korábbi kijelentésére, miszerint a fegyverek erejével ezt a háborút befejezni nem lehet, éppen ezért csak a tárgyalás és a megegyezés hozhat békét. Károlyi is törekszik arra, hogy megkérdőjelezze Tisza becsületességét és szavahihetőségét. Ehhez Tiszának az Igazmondóban írt szavait használja fel, mely során Tisza megrögzött háborúpártiként, örült fanatikus tajtékzóként jelenik meg, akinek célja a végsőig való kitartás, amit Károlyi végső katonai győzelemként értelmez. Míg Tiszánál az ellenség elszántságát a békeakarat megnyilvánulásai erősítik, addig Károlyi éppen a további harcot hirdető kardcsörtetésben látja ugyanezen hatást: „ezek a Tisza-nyilatkozatok azok, amelyeket ellenségeink otthon, mint véres kardot hordoznak körül és ezek azok az államférfiaink, akikre azt mondják, hogy ilyenekkel lehetetlen békét kötni, hogy azokat csak legyőzni lehet, meggyőzni nem”.⁴⁶ Károlyi egyértelművé teszi, hogy a béketárgyalásokhoz a háborúpárti vezetők leváltásán keresztül vezet az út. Károlyi programjának lényeges tézise, hogy a béke előtt akadályok vannak, amelyeket csak előfeltételek teljesítésével lehet leküzdeni.

A békéhez szükséges belpolitikai előfeltétel a *demokratizálódás* és a *népakarat biztosítása*. Külpolitikában a prioritást abban jelöli ki, hogy nem szolgáltatjuk ki magunkat a németek Mitteleurópa-koncepciójának, fellépünk a német szövetség mélyítése ellen.⁴⁷ Károlyi a béke előtt álló legnagyobb akadályt látja a német szövetség erősítésében, mivel azt az antant önmagára hosszú távon veszélyes katonai, politikai, gazdasági törekvésnek látja, éppen ezért annak megakadályozásában érdekelt.

⁴⁵ KÁROLYI Mihály: Nyílt levél a ceglédi választókhoz. I. m.

⁴⁶ Uo.

⁴⁷ A Közép-Európa-gondolatról lásd NÉMETH István: Közép-Európa: német feladat? A Német–Osztrák–Magyar Gazdasági Szövetség tevékenysége (1913–1918). *Limes*, 2012/1. 7–24.

A Németországnak tett kötelezettségeinket betartottuk, most már az új prioritás az, hogy szabad és független nemzetként csatlakozzunk a meghirdetett *népek szövetségéhez*, a külpolitikai koncepcióról megállapítható, hogy burkoltan, de már rögzíti a különbéke lehetőségét. Az előfeltételek biztosításával a békeakció azonnali megindításának az ideje jött el, ehhez Károlyi szerint meg kell és meg is lehet teremteni a lehetőséget, egyrészt össze kell hívni a delegációt és a képviselőházat, másrészt el kell fogadni Wilson feltételeit a béketárgyalás alapjául.

Károlyi Burián békejegyzékének tudatában beszédet tart a ceglédi küldöttségnek, mely a nyílt levél folytatásának tekinthető. Gyakorlatilag megerősíti benne koncepciójának alapállításait: (1) a háborús politika megbukott, új vezetőkre van szükség; (2) meg kell valósítani a demokráciát; (3) Wilson elvei alapján kell tárgyalásokat kezdeményezni.⁴⁸ Ez utóbbi Károlyi értelmezésében nem jelentheti az önrendelkezési jog doktrinér alkalmazását, figyelembe kell tehát vennie a történelmi és geográfiai alapokat, csak igazságon és megegyezésen épülhet fel, és nem jelentheti népek és tartományok tárgyakként való tologatását.⁴⁹

A politikai nyilvánosság követi e két rivális koncepció ütközését, ami elsősorban a rivális hitelességének megkérdőjelezésében nyilvánul meg. A *Budapesti Hírlap*ban jól nyomon követhető, hogy a Károlyi irányába intézett támadássorozat miként kísérli meg jelentékteleníteni Károlyi politikai súlyát és hitel-teleníteni programját.⁵⁰ A *Magyarország* ezzel párhuzamosan

⁴⁸ Károlyi Mihály gróf a békéről. *Magyarország*, 1918. szeptember 19.

⁴⁹ KÁROLYI Mihály: Nyílt levél... I. m.; Károlyi Mihály gróf a békéről. I. m.

⁵⁰ „[...] mondhat és írhat amit akar, annak itt Magyarországon se súlya, se hatása nincs [...] Károlyi Mihály gróf mindig úgy beszél, nyilatkozik vagy levelez, mintha rajta állana, vagy tőle függne a béke ügye. Soha egyedien ajánlatát senki az antantban komolyan nem vette, soha sem hivatalosan, sem félhivatalosan szóba nem állottak vele, mindenkor és állandóan valamennyi ügynevezett békekísérleténél egyik kudarc érte a másik után; a legjobb esetben kinevették vagy kigúnyolták, a rosszabbik esetben írásait és beszédeit ellenünk használták ki.” Károlyi Mihály nyílt levele. *Budapesti Hírlap*, 1918. szeptember 8. – Hasonló szellemben születnek a következő cikkek: A mániákus békecsinálók. *Budapesti Hírlap*, 1918. szeptember 8.; Amerikai békefeltételek. *Budapesti Hírlap*, 1918. szeptember 12.; Burián gróf békejegyzéke. *Budapesti Hírlap*, 1918. szeptember 17.; Burián gróf békéje. *Budapesti Hírlap*, 1918. szeptember 18.; Amerika üzenete; A békejegyzék hatása; Károlyi és választói. *Budapesti*

Tiszát háborúpárti politikusként, ezáltal a béke útjában lévő akadályként azonosítja.⁵¹ Mindkét eljárás lényege a rivális ellenfél politikai diszkreditálása, emellett jól látszik az is, hogy a politikai írások jól illeszkednek a vezetők által kijelölt keretbe, követik azok felvázolt logikáját.

Mint láttuk, a válsághelyzet egymásra torlódó események hatására alakul ki, amely folyamatos reagálásra kényszeríti a politikai szereplőket. A politikai riválisok saját politikai koncepciójuk alapján értelmezik az érkező hatásokat. A rendkívüli politikai helyzetben a „várakozási horizont” fokozódó bizonytalansága révén az utólagos szemlélő számára érzékelhetőbbé válik a politikai cselekvő valóságértelmező kényszere. Az időhiányban szenvedő politikai cselekvő saját koncepciójába illeszti a valóságot, alakítja forgatókönyvét. Úgy vélem, a két rivális koncepció felírható két különálló politikai stratégiaként, ennek következtében pedig vizsgálhatóvá tehető a politikai szereplők októberi tevékenysége. A *nemzeti koncentráció* programja az *állagőrzés* stratégiája, míg az *új Magyarország* koncepciója a *változtatás* stratégiája. Fontosnak tartom hangsúlyozni, hogy mindkét stratégia aktív politikai cselekvésre irányul, mindkettő célja a szituációt befolyásoló képességben való vezető politikai szerep biztosítása.⁵²

Nemzeti koncentráció, az állagőrzés stratégiája

A bolgárok összeomlásának hírére Wekerle igyekezett megnyugtani a közvéleményt, jelezte, hogy a front megszilárdítására a szükséges lépéseket a németekkel közösen megtették. A belső

Hírlap, 1918. szeptember 19.; Madarász Henrik. *Budapesti Hírlap*, 1918. szeptember 28.; A bolgár zavar. *Budapesti Hírlap*, 1918. október 1.

⁵¹ Nekünk volt igazunk. *Magyarország*, 1918. szeptember 1.; A függetlenség felé. *Magyarország*, 1918. szeptember 4.; A gazdagok. *Magyarország*, 1918. szeptember 8.; Czernin és Károlyi Mihály. *Magyarország*, 1918. szeptember 10.; Jön-e a béke? *Magyarország*, 1918. szeptember 11.; Tisza bölcs tanácsai. *Magyarország*, 1918. szeptember 25.; Fúziós vajúdasok. *Magyarország*, 1918. szeptember 27.; Más kormányt, más országgyűlést. *Magyarország*, 1918. szeptember 28.

⁵² KÖRÖSENYI András–ILLES Gábor–METZ Rudolf: I. m. 11.

ügyeket illetően kijelentette, hogy a belső politikában nem lesz változás, a legfontosabb aktuális feladat az egységes belső politika megteremtése. A béke kérdésében hangsúlyozta, hogy a központi hatalmak mindig készen állnak a tisztességes békére, ugyanakkor a béke csak bizonyos feltételek esetén valósulhat meg, ezek közül az első, hogy kizárólag a németekkel közösen kötünk békét, a másik, hogy a belső ügyekbe nem szólhatnak bele külső hatalmak. Wekerle azt is nyilvánvalóvá tette, hogy a dualizmusnak sértetlenül fenn kell maradnia.⁵³

Október 10-én két fontos hír érkezett, amelyekre a politikának reagálnia kellett. Az első, hogy Wilson a központi hatalmak által jegyzett tárgyalási javaslatokra csak a németeknek küldött választ, a másik, hogy az osztrák kormányválság elért egy olyan szintet, amely nyilvánvalóvá tette, hogy Ausztriában rendszerszintű változások fognak történni. Tisza és Wekerle reakcióján bemutatható politikai stratégiájuk lényege. Tisza a munkapárti értekezleten tartott beszédében⁵⁴ egyértelművé tette, hogy az osztrák belpolitikai viszonyok alakulása napirendre hozza Magyarország és Ausztria viszonyának kérdését. Az ausztriai események megingatták az 1867-es kiegyezés alapjait, ennek megfelelően, ha az események továbbra is ebbe az irányba haladnak, akkor lehetetlenné válik a dualizmus fenntartása, ebben az esetben kötelesség az ország függetlenségének biztosítása a magyar nemzet jogainak biztosítása miatt. Ugyanakkor a perszonálunió kérdését nem kell elsietni, hiszen annak keresztülvitelét az események alakulása fogja kikényszeríteni.⁵⁵ A kíváncsú koncentrációt az összes magyar hazafi kooperációjaként írta le, ugyanakkor hangsúlyozta, hogy en-

⁵³ A kormány és a pártok. A bolgár fordulat hatása Magyarországon. *Budapesti Hírlap*, 1918. szeptember 29.

⁵⁴ Hivatalos pártközlemény jött ki az eseményről, amelyet a napilapok 1918. október 11-én közöltek.

⁵⁵ A Tisza koncepciójával szimpatizáló sajtóban hangsúlyosan van jelen ez a gondolat: „a perszonális unió Ausztria új alakulása esetén nemzeti program lesz, ma időnap előtt csak pártfegyver lehet”. A perszonális unió. *Budapesti Hírlap*, 1918. október 5.; „viszonyok eltolódása esetleg új kérdések, új feladatok elé állítja a komoly államférfiak elhatározását, az igazi helyes politika lényege éppen az, hogy mindig az adott viszonyokhoz alakul s az új kérdésekre ad új feleletet s nem a régi jelszavakhoz, hanem a nemzeti élet teljességének követel-

nek létrejött kizárólag „a kontroverz belpolitikai kérdések kapcsolása mellett lehetséges”.⁵⁶

Wekerle a 48-as párt értekezletén fejtette ki a közeljövőre vonatkozó elképzeléseit.⁵⁷ A béke feltételeire nézve egyértelművé tette, hogy a Monarchia Németországgal közösen fogja kidolgozni a kötendő béke feltételeit, hangsúlyozta, hogy Magyarország érdekeit közvetlenül érvényesíteni fogják a béketárgyalásokon, magyar államférfi által, de nem különbéke formájában. A nemzeti kérdésben a kormány álláspontja, hogy csak általános érvényű, és mindenre (az antantra is) érvényes elvek legyenek megállapítva, mindenki számára az egyforma elbánást biztosítva. A perszonálunió kérdésében elismerte, hogy meg kell tenni az előkészületeket, mivel Ausztria *föderalizálódása* ezt szükségessé teszi, de nem ajánlatos a birodalom bomlásának jelenségeit erősíteni, ezért nem szükséges pártprogrammá emelni a perszonálunió kérdését. Az átalakulás nem történhet meg „má-ról-holnapra”, „[n]em sürgetésre, hanem ennek a munkának a megkezdésére és a viszonyok rendezésének előkészítésére”. Wekerle a szükséges koncentráció elmaradását elsősorban személyi ellentétekkel magyarázza, és nem szól elvi ellentétekről, a probléma megoldását sürgeti, a széthúzó törekvések mögött olyan ígéretéseket lát, amelyek a nemzeti érdekek megvédését nehezítik.⁵⁸

Október 16-án az uralkodó kiadja föderációs manifestumát, ezzel párhuzamosan összeül a képviselőház. Wekerle nyitóbeszédében jelzi, hogy a képviselőház szüneti ideje alatt előkészítették „a szociális, népjóléti és egyéb törvényhozási alkotásokat, melyek az ország érdekében szükségesek... [...] az adminisztráció reformját azon elv szem előtt tartásával,

ményéhez ragaszkodik.” Újabb külpolitikai elhatározások előtt. 8 *Órai Újság*, 1918. október 10.

⁵⁶ Tisza István a helyzetről. Az *Újság*, 1918. október 11.

⁵⁷ Wekerle beszéde a 48-as alkotmánypárt értekezletén. *Budapesti Hírlap*, 1918. október 12.

⁵⁸ A hangulatot jelzi, hogy a vita során a hozzászólók a perszonálunió pártprogramba vételét kezdeményezték, amit a pártvezér elutasított, mondván, a perszonáluniót „nem szükséges programképp kimondani. Ő Magyarország gazdasági, önvédelmi és politikai függetlensége mellett foglalt állást.” Uo.

hogy az közelebb hozassék a nép érzületéhez”. A miniszterelnök hangsúlyozza, hogy „elő vannak készítve azok a reformok, melyeket mi okszerűen az ország demokratizálása érdekében szükségesnek tartottuk”, azonban a kialakult helyzetben csak olyan kérdések napirendre vétele ajánlott, melyekben „bizonyos egyhangúság biztosítható.”⁵⁹ Programjának legfontosabb tételei: Wilson jegyzékét elfogadjuk, az alapján tettük békejavaslatunkat, a kialakult helyzetben a kormány a perszónálunió álláspontjára helyezkedik a közös védelem megtartása mellett, az ország területi integritását megőrzi, Horvátország esetében a közös államiság fenntartása mellett biztosítja az önállóság lehetőségét. Wekerle az *önrendelkezési jog* és a *nemzetiségi kérdés* kezelésében úgy érvelt, nincs ellentét a *wilsoni elvek* és a hagyományos magyar álláspont között, ebből kifolyólag érdemi változtatásra nincs szükség. A nemzetiségi kérdést az egyéni teljes egyenjogúság és az állam egységének és megoszthatatlanságának fenntartásával elintézhetőnek tartja. A miniszterelnök kiemeli, hogy a nemzetiségi kérdés ügyében a nemzetiségekkel nem fognak tárgyalni, hanem kívánságaik figyelembevételével a megfelelő előterjesztések útján kezelik helyzetüket.⁶⁰

Tisza István október 17-én szólalt fel a képviselőházban.⁶¹ Az ausztriai változások következtében kijelenti, hogy a dualizmust fenntartani nem lehet, ezért a konzekvenciákat a perszónálunió irányába kellett levonni,⁶² egyúttal rögzíti, hogy a perszónálunió a kölcsönös védelem megőrzése alatt önálló hadsereget és külképviseletet jelent. A háború befejezésének kérdésében elmondja nagy hatású mondatát, amelyben elismeri a háború elvesztésének tényét, abban az értelemben, hogy bár az ország képes volna a további harcra, a végső győzelem reménye nélkül.

⁵⁹ *Képviselőházi napló 1910–1918*. XLI. kötet (1918. július 24.–november 16.) Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság Könyvnyomdája, Budapest, 1918. 273–276.

⁶⁰ *Képviselőházi napló* I. m. 273–276.

⁶¹ *Képviselőházi napló*. I. m. 290–298.

⁶² Érvelésének sajátos hangulatot kölcsönöz, hogy a dualizmus rendszerének egyik legkiemelkedőbb alakjaként arra emlékezteti a házat, miszerint ő volt az első, aki jelezte, hogy bizonyos változások esetén szükség lehet a dualizmus helyett a perszónálunióra.

A békekilátásokkal kapcsolatban jelzi a kényszerűséget, „keresnünk kell a békét oly feltételek mellett, amelyeket ilyen viszonyok között ellenségeink elfogadnak”.⁶³ Tisza helyesli, hogy a német szövetségesünkkel együtt kérjük a wilsoni pontok alapján a békét, egyúttal ez a külön szövetségtől (Mitteleuropa) való elzárkózást, és a népszövetség elfogadását is jelenti (Károlyi felvetésére válaszul). A külpolitikai orientáció megváltozása azonban nem jelenti a szövetségi hűség felmondását Németország irányában.

A legfontosabb feladatként a területi integritás biztosítását, ehhez pedig a magyar állam belső kohéziójának megőrzését jelöli meg. Tisza a politikai feladatot abban látja, hogy a helyzet romlását kell megakadályozni, amihez nem szükségesek kiszámíthatatlan változások, helyette egyesült erővel kell bizonyítani, hogy nem igazak a magyar nemzetet és államot ért vádak. Elsődlegesen cáfolni kell azokat a vádakokat, miszerint elnyomjuk a nemzetiségeket. Példaként a „cseh–tót problémát” egyszerűen a tények hamisításának tekinti, amit szavai szerint az is bizonyít, hogy a tótok jó hazafiként szolgáltak a háborúban. Véleménye szerint „azon polgártársainknak nagy része is, akik nem tartoznak a magyar fajhoz és nem a németiséghez, teljes hűséggel és odaadással helyezkedik a magyar nemzeti állam elvi alapjára, úgyhogy törpe kisebbség az Magyarországon, amely a nemzeti államnak alapgondolatával ellentétbe helyezkedik”.⁶⁴

Ugyanezen logika mentén cáfolja a reakciósság vádját, mely szerint a demokratizálódás alapjára kellene helyezkednünk, mivel a magyar kormányok mindig a demokratizálódás pártján álltak. Elismer ugyan árnyalatnyi különbségeket, de lényegbe ütközőket nem lát a vélemények között, az elfogadott választójog önmagában is demokratizálódás volt, jelenleg nem alkalmas az idő arra, hogy a választójog körüli törésvonalak elválásszák a politikai szereplőket. Az általános kultúra adott szintjén nem

⁶³ *Képviselőházi napló*. I. m. 292.

⁶⁴ Kijelentése után vitába keveredik román nemzetiségű képviselőkkel (Ștefan Cicio-Pop, Alexandru Vaida-Voevod), melyben előkerül, hogy kinek van nagyobb hitele a románok előtt. Uo. 294.

lehet továbbmenni a jelenlegi szabályozásnál, sőt kiemelni, hogy a *magyar politikai nemzet* nem kívánczik a meglévőnél többre, a többségi akarattal szemben csak maroknyi, hangos csoport követel más megoldást. Azaz félre kell tenni a belpolitikai kérdéseket, mert akkor nem sikerül az egységes fellépés biztosítása, és csak olyanban szükséges engednünk, amit ránk kényszerítenek. Tisza stratégiájának esszenciáját fogalmazza meg az alábbi gondolatban: „Romboljunk le a magyar nemzet állami épületéből annyit, amennyire elkerülhetetlenül szükséges, de ne segítsünk mi ellenségeinknek abban, hogy magunk romboljuk le azt, amit esetleg ők egyáltalán nem is érintenének.”⁶⁵ Tisza megfelelő politizálással meggyőzőhetőnek tartja a nagyhatalmakat arról, hogy az ő érdekük is az, hogy a rendezést a magyar nemzetre alapozzák.

Új Magyarország, a változtatás stratégiája

Károlyit a bolgár összeomlás híre egy erdélyi vadászaton éri; mint emlékirataiban megjegyzi, bombaként hatott a hír, és még azokban a napokban sem gondolt arra, hogy az események milyen irányt vettek.⁶⁶ Budapestre érve rövid, ám annál hatásosabb beszédet tartott.⁶⁷ Nemcsak tartalmi mondanivalója, hanem stílusa is jellegzetesen mutatja Károlyi eltérő stratégiáját: „A cselekvés órája ütött. Meg kell teremtenünk a magyar békét, az igazán pacifista békét.”⁶⁸ Az aktív szerepvállalásra, a cselekvésre helyezi a hangsúlyt, azzal az értelmezéssel szemben, amelyben Magyarország készen áll a békére, és passzív szereplőként várja a békealkalmat, Károlyi aktivitást követel, és olyan előfeltételek teljesítését jelöli ki, amelyek hiányában nem lehet

⁶⁵ Uo. 296.

⁶⁶ KÁROLYI Mihály: *Hit, illúziók nélkül*. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1982. 99–101.

⁶⁷ Károlyi Mihály gróf Budapesten. *Magyarország*, 1918. október 1.

⁶⁸ Károlyi megkülönbözteti a militarista és a pacifista békét. Az előbbi a háború átmeneti lezárását jelenti, míg utóbbi olyan békerendszert, amely hosszú távon biztosítja a világbéke megőrzését.

valós béketárgyalás, ezek a *demokrácia*, a *függetlenség* (perszonálunió) és a *nemzetiségekkel történő megegyezés*.

Károlyi lényegi programjának elemei nem változnak a következő hetekben. Célkitűzése egy tisztességes béke megteremtése, amelyhez elengedhetetlen a *wilsoni elvek* és a *demokrácia* elfogadása, és szintén hangsúlyos nála ezek minél hamarabbi megvalósítása. Károlyi értelmezésében Magyarország ázsiója leértékelődött, vezető politikusai hiteltelenek a győztes nagyhatalmak előtt, amit csak a változások össze és gyors végrehajtásával lehet megváltoztatni. Vereségünk tudatában ennek elmaradása végzetes lesz az ország számára: „egyszerre kell mindezeket a nagy problémákat megoldani, mert a béke-konferencián csakis így védhetjük meg vitális érdekeinket”.⁶⁹

Károlyi stratégiájának fontos részét képezi, hogy megpróbálja politikai háterszágát szélesíteni. A parlamenti papírforma alapján a Károlyi-párt a képviselőház egy apró ellenzéki frakciója, amely korlátozott erőpozíciót jelent. Károlyi október folyamán a hagyományos politikai egyezkedéseken kívül határozott lépéseket tesz a nemzetiségiek és a szociáldemokraták irányába. A nemzetiségi kérdés ügyében a demokratikus reformok következetes végrehajtásától várja a megoldást. Károlyi koncepciója nem jelent abból a szempontból gyökeres változást, hogy a nemzetiségek kulturális, gazdasági és egyéni fejlődésének biztosítását tűzi ki célul, nem lép ki az állampolgári egyenjogúsítás keretéből, így természetesen nem számol *területi alapú jogokkal*. Ugyanakkor azzal, hogy elismeri e területen a hiányosságokat, szembemegy a Tisza–Wekerle-beszédmóddal. Saját mozgásterének növeléseként is értelmezhető, hogy miközben a kormányzat nem áll szóba nemzetiségi vezetőkkel, vagy ha igen, akkor konfrontálódik, addig Károlyi tárgyalásokba bocsátkozik velük,⁷⁰ nyilatkozatban egyértelművé teszi, hogy a kérdést a nemzeti-

⁶⁹ Mit kíván a magyar nemzet? Vezető politikusok nyilatkozatai. *Pesti Hírlap*, 1918. október 9.

⁷⁰ Amivel éles támadásokat is kiprovokál. Károlyi és a nemzetiségiek. 8 *Órai Újság*, 1918. október 10.; Bizalom a koncentrációban. *Budapesti Hírlap*, 1918. október 13.; Rejtelmes jelszó. *Pesti Hírlap*, 1918. október 15.; Eseményes vasárnap. *Budapesti Hírlap*, 1918. október 15.

ségek közreműködésével kell rendezni.⁷¹ Bár nem új keletű a szociáldemokrata párttal való kapcsolata, hiszen a választójogi küzdelemben már volt közös múltjuk, hangsúlyossá teszi lépéseit a szociáldemokraták felé az a tény, hogy más politikai erők még kísérletet sem tesznek ebben az irányban. Az *Ember* című hetilapnak adott interjújában a legsürgetőbb feladatnak nevezi összefogni a függetlenségi pártot, a szociáldemokrata pártot és a radikális pártot.⁷²

E lépések olyan diskurzusba kerülnek, amelynek eleme a parlament hitelességéről és a parlamenti koncentráció érvényességének határáról szóló vita. E vita egyik szélső pontja az állam belső hatalmának új mérték szerinti, „mégpedig a nemzetiségeknek és az egyes társadalmi osztályoknak” megfelelő újraosztását zászlóra tűző szociáldemokrata program, amely a régi elit teljes bukását konstatálja.⁷³ A másik végpontban a parlamenti pártok koncentrációja a nemzet hatalmas többségének egyesülését és képviselését jelenti, amelyben a parlamenten kívüli erőkre támaszkodó Károlyit tekintik kisebbségben lévő politikusnak.⁷⁴

Károlyi október 16-án Wekerle után kap szót, beszéde így jól kivehető kontrasztba kerül a miniszterelnökével. Koncepciója és beszédének tartalma nem tér el a korábbi hetekben megismertektől, a helyszín és a szituáció azonban egyértelművé teszi, hogy programja a kormány stratégiájának alternatívája. A vezetést sem a perszónálunió deklarálására, sem a béketárgyalások sikeres lefolytatására nem tartja alkalmasnak, az óvatos politika helyett a gyorsaságot követeli, mivel a béketárgyalások sikeréhez szükséges új kül- és belpolitikai berendezkedést időben kialakítani, a nemzetiségekkel való megegyezést létrehozni másként nem lehet.⁷⁵ Károlyi beszéde után Hock János felolvas-

⁷¹ Károlyi Mihály a békéről és Magyarország függetlenségéről. *Magyarország*, 1918. október 11.

⁷² Az interjút a *Népszava* idézi. *Népszava*, 1918. október 2.

⁷³ Magyarország népéhez! *Népszava*, 1918. október 8.

⁷⁴ Egységes belső front. *Budapesti Hírlap*, 1918. október 11.

⁷⁵ *Képviselőházi napló*. I. m. 276–281.

ta a Károlyi-párt memorandumtervezetét, amelynek végén 12 pontban rögzítették a cselekvésre váró feladatokat.⁷⁶

A képviselőházi vitában, Tiszával polemizálva, kidomborítja a köztük feszülő ellentét egyik lényegi elemét. Míg Tisza a választójogról szóló politikai vitákat elkerülni, negligálni szeretné, addig Károlyi ezt tekinti a legfontosabb kérdésnek. A viták gyors lezárását a minél gyorsabb végrehajtásban jelöli meg, a területi integritást fenyegető veszélyről szólva megjegyzi, hogy akkor remélhetünk sikert, ha „mentől erősebben és határozottabban lépünk az általános demokratikus intézmények mesgyéjére, mentől radikálisabb, mentől általánosabb és mentől egyenlőbb választójogot létesítünk”.⁷⁷ Mivel Károlyi koncepciójában a béke előfeltétele a *demokratizálódás*, ezért lehetetlennek tartja olyanok egyesülését, akik ebben nem értenek egyet, ráadásul úgy ítéli, hogy az a béke ügyére is káros volna, mivel a „reakcióval” való egyesülés hiteltelenné tenné az antant előtt ezt a formációt: „egyesülnie csak azoknak lehet, akik abszolúte magukévá tesznek egy oly radikális, demokratikus kurzust, amelynek kifejezetten erős szociális tartalma is van”.⁷⁸

A sokk

Október 18-án Alexandru Vaida-Voevod román képviselő szólal fel a képviselőházban. Olyan hang szólal meg hivatalos helyen,

⁷⁶ 1. perszonálunió; 2. azonnali béketárgyalás, Magyarország teljes hatáskörrel rendelkező képvisellete; 3. Népképviselet jogosultsága a háború és béke kérdésében; 4. az ország területi integritásának biztosítása; 5. gyors demokratizálódás, általános, egyenlő és titkos, nőkre is kiterjedő választójog törvénybe iktatása; 6. jogegyenlőség alapján, wilsoni szellemben rendezi a nemzetiségi kérdést (kulturális és gazdasági fejlődés szabadsága, az anyanyelv használata a közigazgatásban, a közoktatásban, az önkormányzati szervezetben és a törvénykezésben; 7. sajtószabadság, gyülekezési és egyesülési szabadság; 8. szociális politika; 9. birtoktalan nép földhöz juttatása; 10. politikai perek megszüntetése; 11. közszükségletekről való gondoskodás; 12. A fenyegető invázió miatt rendelkezik a magyar hadsereg hazahozataláról. *Képviselőházi napló*. I. m. 281–284.

⁷⁷ Uo. 298.

⁷⁸ Uo.

amelyet a magyar politikusok csak az ausztriai tudósításokból olvashattak eddig. Vaida-Veovod a wilsoni elveket elfogadó békejegyzéket úgy értelmezi, hogy ezzel „hivatalosan el lett ismerve úgy külképviseletünk által, mint a magyar kormány és a magyar pártok által is, hogy mi ezentúl nem vagyunk nemzetiségek, hanem nemzetek”.⁷⁹ A román képviselők deklarációja határozottan fogalmazott: „A magyarországi és erdélyi román nemzetnek nemzeti szervezete nem ismeri el ezen parlamentnek és kormánynak ama jogosultságát, hogy magát a román nemzet képviseletének tekintse, és nem ismeri el más tőle idegen tényezőnek oly jogát, hogy az általános békekongresszuson a magyarországi és erdélyi román nemzet érdekeit képviselhesse, mert ez érdekek védelmét csakis a saját nemzetgyűlése által kijelölendő tényezőkre bízhatja.”⁸⁰ A jövőre vonatkozóan kijelentette a kérdés rendezése már nem Magyarország ügye, hanem nemzetközi ügy.

Wekerle válaszában visszautasította a nemzetiségek elleni atrocitásokról szóló vádakát, majd megkérdőjelezte a román képviselő jogosultságát, hogy minden román nevében beszéljen, meggyőződéseként hangsúlyozta, hogy a románok többsége lojális a magyar államhoz. A magyar álláspont a wilsoni elvek elfogadása után sem jelenti, hogy elfogadnák a külső döntést nemzeti ügyekben, a magyar állam osztatlan megóvása mellett kell folytatni a megértés politikáját a kulturális, egyházi, tanügyi területen, valamint az egyéni jogok teljes egyformasága alapján. Végül határozottan elutasította az *egységes politikai magyar nemzet* megbontására és a *magyar állam integritása* ellen irányuló törekvéseket, valamint azt a kívánságot, hogy a béketárgyaláson önálló képviseletek lehessenek, ott csak az osztatlan magyar állam képviselője lehet jelen.⁸¹

A ezután következő felszólalók az *egységes magyar állam elve* alapján állva szintén elutasították a Vaida-Veovod által kifejtett román álláspontot. Apponyi Albert szerint a nemzetiségi kérdés megoldásához a demokrácia a kulcs, „nem partikularisztikus

⁷⁹ Uo. 314.

⁸⁰ Uo. 315.

⁸¹ Uo. 318–321.

törekvések körében, hanem az összes állampolgároknak teljes egyenjogúságában, reájuk nézve a lehető legegyenlőbb fejlődési föltételek teremtésében találja meg biztosítékát”.⁸² Nagyatádi Szabó István kisgazda képviselő szerint az elnyomás nem a nemzetiségeket sújtja, hanem mindenkit a nép tagjai közül, a nemzetiségek külön nemzetiségi sérelmeinek hangoztatása éppen ezért nem indokolt, határozottan elutasította az önrendelkezés azon formáját, mely autonómiát jelentene.⁸³

A román nyilatkozat egyöntetű elutasítása mellett azonban van egy pont, amely, ha nem is szándékoltan, de összeköti a felszólalásokat, mégpedig a parlament és a kormány legitimációjának megkérdőjelezése. Apponyi olyan megdönthetetlen hatalmi tényezőként írja le a parlamentet, amely mögött nem tudni, hogy ott áll-e még a nemzet, a demokratikus választójog kérdésében való különbség miatt pedig áthidalhatatlan ellentét van a kormány és az ellenzék között.⁸⁴ Nagyatádi Szabó szerint a képviselőház felett eljárt az idő, új legitimációra lenne szükség, a jövőbeli képviselőház azonban egészen más képet fog mutatni mint a regnáló, „Bejönnek a munkások, a szocialisták, a kisgazdák, a nép képviselői sokkal nagyobb arányban, mint eddig”.⁸⁵

Juriga Nándor (Ferdinand Juriga) Vaida-Veovodhoz hasonló szellemben szólalt fel a szlovák nemzet nevében. Fontos kiemelni, hogy nemcsak Tiszát és Wekerlét utasította el, hanem Károlyit is bírálta, véleménye szerint ő sem érti, mit is jelent végső konklúziójában az *önrendelkezési jog*.⁸⁶ Juriga hosszadalmas felszólalására nem jött felelet, de amikor a következő ülésnapra sor került, már megjött Wilson válasza.

„A halálangyal suhintásra emelte fel a pallosát.”⁸⁷ „Wilson [...] a bosszú remegő kezébe adja az ítélet serpenyőit.”⁸⁸ „Wilson porölycsapásként ható szava mutatja, milyen mélyre süllyedt,

⁸² Uo. 325.

⁸³ Uo. 333.

⁸⁴ Uo. 323–324.

⁸⁵ Uo. 337.

⁸⁶ Uo. 345–357.

⁸⁷ BIRÓ Lajos: Magyarország sorsa. *Világ*, 1918. október 22.

⁸⁸ HATVANY Lajos: Csak átmenet. *Pesti Napló*, 1918. október 22.

milyen szerencsétlen helyzetbe került az ország.”⁸⁹ A kormány-nyal szemben kritikus sajtó drámai hangvételű írásai mellett még a mérséklő hangnemet tartani igyekvő szereplők sem tudták kivonni magukat a hatás alól. „Soha sem volt olyan súlyos a nap krónikásának a helyzete, mint ma” – írta a *Friss Újság*.⁹⁰ Wilson kijelenti, hogy az autonómia elismerése már nem jelenti a béke alapját, az önrendelkezési jog alkalmazásáról az osztrák-magyar kormánynak a nemzetekkel kell megállapodnia, attól függően, hogy őket mi elégíti ki. Ez a válasz alapjaiban rengeti meg az addigi uralkodó narratívát, a korábban elgondolt lehetséges jövőképek közül ez a lehető legrosszabb megvalósulásával riogat.

A rendkívüli helyzetre reagálniuk kell a politikai vezetőknek. A felépített narratívák miatt a Károlyi vezette *új Magyarország*-koncepció helyzeti előnybe kerül. Korábbi üzeneteinek jövőre vonatkozó tételei közül a wilsoni jegyzék visszaigazolja a *változtatásra* és az *időhiányra* fókuszáló várakozását, történetében utólag igazolt stratégiaként jelenik meg korábbi politikai ajánlata. Narratívájában a *demokrácia*, a *külpolitikai orientáció megváltoztatása*, valamint a *nemzetiségekkel való megállapodás* a bekövetkezett végponthoz képest egy jobb alternatívát jelentett volna, amit *egy minden ízében demokratikus, minden ízében független cselekvő kormány* képes lett volna véghez vinni, a kormány tehetetlen politikája azonban nem engedte e politika megvalósulását. A kialakult helyzetet tragikusnak ábrázolja, ennek függvényében a jövőre nézve a politikai változások elkerülhetetlenségét deklarálja. Olyan új kormányra van szükség, amelyben részt vesznek a szociáldemokraták és a nemzetiségek, és amely azonnali cselekvésbe kezd. A konvenciók felbomlásának jele, hogy egyértelművé teszi, ha a kormány nem engedi a változást, ő akkor is cselekedni fog.⁹¹

⁸⁹ Súlyosabb megalázás. *Népszava*, 1918. október 22.

⁹⁰ Wilson jegyzéke. *Friss Újság*, 1918. október 22.

⁹¹ *Képviselőházi napló*. I. m. 358–362. Károlyi üzenetét erősítik az ülésnap felszólalói közül Hock János, Platthy György, Fényes László. A kialakult diskurzusban Károlyi cselekvésre fókuszáló beszédmódjának pozícióelőnyét szemlélteti a nem Károlyi köréhez tartozó Huszár Károly katolikus néppárti képviselő hasonló szellemű felszólalása. Uo. 385–394.

Wekerle és Tisza narratívája látszólag nem módosul.⁹² Helyzetértelmezésükben továbbra is a stabilitás megőrzése marad a fókuszban. Károlyi cselekvést és változtatást középpontba állító beszédmódjával szemben a hangsúlyokat a *tárgyalás alá nem vonható alapokra* helyezik, miközben a tétlenség vádját negligálják. A Wilsonnál középponti cseh kérdésben a cseh törekvéseket határozottan elutasítják, Wekerle nem ismer csehszlovák ellenfelet, Tisza pedig fantazmagóriának nevezi a csehszlovák állam ötletét. Wekerle igyekszik semlegesíteni Károlyi vádjait, azok alapjának megkérdőjelezésével. A kormányváltás igényéről szólva kijelenti, hogy nem ragaszkodik pozíciójához, de csak olyan elemeknek adhatja át a vezetést, akik nála jobban tudják az ország érdekeit szolgálni, de ilyet nem lát. Tagadja a nemzetiségi kérdés Károlyi-féle beállítását, mivel szerinte nem áll fenn a megegyezés kényszere, a magyar állam biztosítja a nemzetiségek kulturális jogait, a nemzetiségi tömegekben nincs elszakadási vágy, az állam egysége pedig nem lehet tárgyalás kérdése. A magyar katonai csapatok hazahozatalában és a belső rend biztosításában jelöli meg a sürgető feladatokat, amelyben erélyes lépéseket ígér. A legfőbb üzenet a stabilitás őrzése, és az erre fenyegetést jelentő jelenségek megzabolázása. Elérkezett azonban egy olyan helyzet, ahol a stabilitás és annak fenntartásának kényszere alatt egyszerre próbálják a tapasztalható jelenségeket negligálni és a jelenségek ellen való fellépést legitimálni. Tisza szerint a legfontosabb a magyar kormány mögötti többség biztosítása, „a magyar képviselőháznak lehetőleg nagy többsége álljon, hogy a magyar kormány azzal a súllyal léphessen fel minden tényezővel szemben, amely súlyt semmi más, csak az adhat meg egy kormánynak, hogyha a képviselőház többségének támogatására számíthat”.⁹³

Apponyi Albert felszólalásában élesen mutat rá a kialakult helyzetben e stratégia korlátjára: „sajnos, nagyon téves az a fel fogás, mely azt gondolja, hogy a kormány az e napokban végbemenő pártegyesülés s azon tény által, hogy így egy szilárd parlamenti többségre támaszkodik, nyert arra való képességé-

⁹² Uo. 362–367., 398–406.

⁹³ Uo. 404.

ben, hogy az ország ügyeit e súlyos körülmények között sikeresen vezesse s hogy az országra nézve a lehető legkedvezőbb békekötést eszközölje ki. Ez, t. képviselőház, tisztán formai cselekmény. [...] a parlamenti sablon, vagy szabály szerint normálisabbá teszi, de a dolog lényegében, abban a körülményben, ami most döntő, hogy a kormány valóban arra hivatkozhasnék, hogy az egész nemzetre támaszkodik, ez az eltolódás éppenséggel semmi különbséget nem idéz elő.”⁹⁴ Apponyi felszólalása után előbb megérkezik a fiumei horvát katonai lázadás híre, utóbb Wekerle bejelenti lemondását, olyan új kormány szükségességét jelölve ki, amely a képviselőház minden pártjának közreműködésével alakul meg, és amely „magában foglalja esetleg azokat a ház körén kívül álló nemzeti erőket, amelyek itt még nincsenek képviselve”.⁹⁵

„Hát jöjjön Károlyi”⁹⁶

Október utolsó hete sűrű napjainak rekonstruálása nem célja ennek a tanulmánynak, csak az események szempontjából lényeges gócpontokat kell megemlíteni. A kormányképesség kérdésében látványos kontraszt alakult ki. Károlyi vezetésével, a Károlyi-párt, a szociáldemokrata párt és a radikálisok részvételével megalakul a Nemzeti Tanács, amely programjával és a hozzá való csatlakozások által erőt tud felmutatni, és tematikát tud nyújtani, miközben a kormányalakítási kísérletek sorra zátonyra futnak. A Monarchia tekintetében a közös külügyminiszterré kinevezett Andrássy Wilsonnak küldött válaszjegyzéke emelkedik ki, amely gyakorlatilag elfogadja a feltételeket, elismerve ezzel a cseh-szlovák és a délszláv koncepció tárgyalóképességét, ezzel is hozzájárulva az egyébként ettől függetlenül elinduló bomlási folyamathoz.

⁹⁴ Uo. 437.

⁹⁵ Uo. 447.

⁹⁶ *Budapesti Hírlap*, 1918. október 31.

Az események ennél részletesebb tárgyalásától eltekintek,⁹⁷ helyette az a dinamika érdekel, hogy miért válik alternatíva nélkülivé Károlyi koncepciója. Úgy vélem, ennek magyarázata a stratégiák közötti különbségből adódik. Az *állagvédő* stratégia nem képes alkalmazkodni a kialakult helyzethez, az általa kínált jövőképbe vetett hit megrendül, ezzel párhuzamosan a *változtatás* stratégiája felértékelődik.

A két stratégia vizsgálatához a politikai vezetés lehetséges forгатókönyveit válsághelyzetekre alkalmazó és rendszerező modellt (Körösenyi–Illés–Metz) használom fel.⁹⁸ E modell a válságkezelés három típusát különbözteti meg: a strukturalista, a konstruktivista és a voluntarista forгатókönyvet. A strukturalista modellben a vezető a külső sokk azonnali kezelésére, a kialakult bizonytalanság (kontingencia) csökkentésére helyezi a hangsúlyt, miközben célja a normaállapotba való visszarendeződés. A konstruktivista modellben a vezető felhasználja a válságot arra, hogy újraértelmezze a fennálló viszonyokat, átalakításokat hajtson végre, ebben a forгатókönyvben a bizonytalanság a konvenciók bomlása miatt lehetőséget ad új megoldások, módszerek keresésére. A voluntarista forгатókönyv külső sokk nélküli válsággenerálást jelent, amelyben a vezető saját mozgásterének növelésére szándékosan termeli a válsághelyzetet.⁹⁹

Az *állagmegőrzés* stratégiája a strukturalista típusba sorolható, célja a bizonytalansági szint alacsonyan tartása, a nyugalmi állapot visszaállítása. Mindenféle átalakítást elutasít, mivel az a bizonytalanság szintjének növekedésével fenyeget. Az állagmegőrzés stratégiája a *koncentráció* jelszavával a dis-

⁹⁷ Az események menetének áttekintéséhez: HAJDU Tibor–POLLMANN Ferenc: I. m. 368–385.; HATOS Pál: Hogyan lett vége? Az összeomlás és forradalom Magyarországon 1918 őszén. *Kommentár*, 2017/5–6. 11–33.

⁹⁸ KÖRÖSENYI András–ILLÉS Gábor–METZ Rudolf: I. m. 16–25.

⁹⁹ Későbbi tanulmány vizsgálati tárgya lehet, hogy a forradalmi–ellenforradalmi válságidőszak politikai szereplői milyen forгатókönyvekkel kísérleteztek, miként igyekeztek a válságot uralni, konstruálni. A tanulmányban használt módszertan hasznos lehet a kormányzást nehezítő szociáldemokrata–polgári demokrata konfliktusnak, a bolsevik politika válsággeneráló szerepének, vagy az *ellenforradalom* berendezkedésének elemzéséhez is.

kurzusban védekező szerepet vesz magára, bár valójában nem passzív szereplő, a diskurzusban a cselekvést szemlélő-elutasító pozícióba kerül. A bizonytalansági szintet csökkentendő, a válsághelyzetet különleges beavatkozást nem igénylő, kezelhető válságnak állítja be. Ez azonban feszültségbe kerül az őszi válság dinamikájával, amely egymásra épülő hatások folyamataként alakul, és a folyamat végén extrém sokk tetőzi a helyzetet. A közvélemény számára kínált pozitív jövőképe a további kitartás üzenetére alapoz, egy olyan erőegyensúlyi állapot megteremtésére, amelyben megegyezéssel béke köthető. Ennek realitása a válsághelyzet fokozódása során egyre kevésbé tűnik elérhetőnek, így e jövőkép a bizonytalansági helyzetből a lehetetlen, az elképzelhetetlen irányába tolódik.

Károlyi *változtatásra* alapozó stratégiája beilleszthető a konstruktivista forгатókönyv típusába. A történések felett Károlyi is a külső tényezők fölényét konstatálja, de míg az állagörzés időtleníti a megoldást, addig ő konkrét cselekmények esetén azonnal elérhető állapotként rajzolja fel a pozitív kimenetelt. E narratívában a változtatásra irányuló politikai cselekvés a külső kitettség megszüntetése egyedüli eszközként pozíciójába kerül. A fennálló rendszer változtatásának jelszavai a magyar politikai diskurzus bevett kérdéseivel kapcsolódnak, a választójoghoz, a függetlenséghez és a jogegyenlőséghez, vagyis a változtatás programjához ismert és elképzelhető tartalmak társulnak. A változtatás stratégiájában a megoldások konkrét politikai aktusokhoz kötése a bekövetkező sokk időszakában széles körű politikai kíváncsiságnak jelenik meg. A konvencionális autoritások meggyengülése legitimálja a parlamenti pártokkal szemben a parlamenten kívülieket, és a parlamenti eszközökkel szemben a parlamenten kívüli eszközöket. Az állagörzés stratégiája ezeket nem tudja használni, annyit tehet, hogy erejéhez mérten megpróbál fellépni ellene, de, mint ismert, ez végül nem történik meg.

A két rivális stratégia egymással szembeni küzdelme meghatározza a rá következő évtizedben kialakuló emlékezet toposzait. Az időszakra irányuló első rekonstrukciók megöröklik a

politikai riválisról szóló narratívákat, belőlük alakítva ki emlékezetet.¹⁰⁰

Az *állagőrzés* stratégiájának legfőbb bírálatai a reakcióképtelenségben, a szükséges cselekedetek elutasításában öltenek testet. A rivális szemüvegén keresztül az állagőrzés szimpla pozícióőrzéssé degradálódik. A vád szerint a rendkívüli válságban a politikai vezetők úgy tesznek, mintha minden rendben volna, mintha a normálállapot nem változott volna meg. Az *állagőrzés* ennél fogva egy teljesen passzív állapotként jelenik meg, amelyben a vezetők bűne, hogy politikai *önzésből* vagy *vakságból* megakadályozták az időben történő cselekvést, ezzel vesztegetve el egy pozitív kibontakozás esélyét. Az új politikai vezetés ebben az értelmezésben már olyan kényszerhelyzetben kerül pozícióba, amelyben nem adott a sikeres cselekvéshez szükséges mozgástér.

A *változtatás* stratégiája ezzel szemben a voluntarista forгатокönyvként leírt típus jellemzőit kapja meg vádként. Ebben a narratívában a külső válsághatások kezelhető problémák, amelyek azonban a tudatos rombolók által válnak kritikus válsághelyzetekké, a konvenciók felbomlása nem a válsághelyzet eredménye, hanem politikai cselekvés terméke, amely így akarja lerombolni a meglévő intézményeket, viszonyokat. Károlyiék e kontextusban a válságot tudatosan generáló politikai haszonlesőkként jelennek meg.

Összegzés

A Nagy Háború utolsó októberére az utókor szemlélője az összeomlás tudatában tekint vissza. Miközben számára október befejezett történelmi eseménysor, az akkori politikai cselekvő és az akkori szemlélő számára még a jövő felé nyitott jelenvalóság. Ha a politikai szereplők vitáinak, törekvéseinek az akkori valóság szintjén történő megértésére törekszünk, akkor ki kell

¹⁰⁰ E kérdéskört lásd ROMSICS Gergely: *Mítosz és emlékezet. A Habsburg Birodalom felbomlása az osztrák és a magyar politikai elit emlékirat-irodalmában*. L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2004. 72–89.

lépni a kauzalitás medréből. Az októberi hónap politikai valósága számára a bizonytalanság nyújt elmosódó keretet. A politikai cselekvés jövőbeli várakozásra alapoz, a cselekvésből származó megjósolt következményre építkezik, és bár ez az ígélet sohasem biztos, számonkérhetősége pedig igencsak kérdőjeles, ennek tudatában is nélkülözhetetlen része a politika folyamatának. A bizonytalanságra építkezés alapvető része a politikai cselekvésnek, a válságérzet ugyanakkor e bizonytalanságot teszi kézzelfoghatóvá, miáltal tudatosítja az elképzelhető következmény bizonytalanságát. A háború által a hétköznapi tapasztalattá tett élet-halál harc a rivális koncepciók küzdelmét is a legmagasabb egzisztenciális szintre emeli, ilyen helyzetben az alternatívák beszűkülnek, a második esélyre vonatkozó hiányérzet intoleranciát szül a rivális másik koncepció iránt. Ebben a rendkívüli állapotban a modern politikai valóságot értelmező *barát és ellenség* közötti megkülönböztetés a maga nyersségében válik a közbeszéd részévé. A túlzottan lecsupaszított megkülönböztetés azonban torzított képet ad a kései szemlélő számára, így az egykori cselekvők motivációi, tettei könnyű prédájává válhatnak az emocionálisan terhelt utólagos emlékezetnek.